Italijanski krst *Krsta:* ob 70-letnici prvega italijanskega verznega prevoda Prešernove pesnitve

Miran Košuta
Univerza v Trstu, Italija
kosuta@units.it

Uvod

Poleg planetarne koronske tragedije udejanja leto 2021 vendarle tudi nekaj jubilejno vedrejšega: sedemdesetletnico prvega verznega, umetniškega prevoda Prešernovega *Krsta pri Savici* v italijanščino. Premierno, čeravno le trinajst stanc obsegajočo poitalijanitev najbolj znane slovenske »povesti v verzih« je namreč leta 1951 operesil slavist in slovenist Luigi Salvini v cvetniku *Sempreverde e rosmarino* (Zimzelen in rožmarin), ki ga je pod njegovo uredniško taktirko v Rimu natisnila založba Carlo Colombo.

Ni bil to povsem prvi knjižni stik Italijanov z epsko-lirskim umotvorom velikana slovenske romantike. V znamenitem italijanskem zborniku Alojzija Resa z naslovom *Dante,* ki je bil dotiskan 14. septembra 1923 (vendar z letnico 1921) pri Giovanniju Paternolliju v Gorici, je v študiji Josipa Puntarja »Dante e Prešeren« (Dante in Prešeren) najti namreč tudi kopico izvirniških navedkov *Krsta pri Savici,* ki jih je pod opombno črto v italijanščino prestavil furlanski razumnik, pesnik in prevajalec Giovanni Lorenzoni (1884–1950). Toda v prozi, ne v verzih. Šlo je za zgolj informativno, neumetniško poitalijanitev obsežnih fragmentov *Krsta,* o katerem je zato prvi, zgolj pomenski glas prodrl v Italijo že pred slabim stoletjem.

Sam Prešeren je bil takrat že nekaj desetletij domač italijanskim bralcem: v knjižni obliki najmanj od leta 1878, ko je Giacomo Chiudina (izvorno Dalmatinec Jakov Čudina) v Firencah na straneh cvetnika *Canti del popolo slavo* (Slovanske ljudske pesmi) objavil, ne da bi navedel avtorja, njegovo romanco »Il consiglio« (Hčere svet), prvo danes znano knjižno poitalijanitev pesnika samega, a tudi iz slovenske književnosti nasploh. Od tiste sicer anonimne objave dalje so Prešernovo verzno besedo časovno zaporedno poitalijanili še: Marco Antonio Canini (1885), Fran Pirman (1894), Ivan Trinko (Aškerc 1900) in Giovanni oz. Ivan Kušar (1910; 1926), pozneje pa tudi Umberto Urbani (1935; 1941; Errante in Mariano 1949) in Enrico Da-

Potocco, Marcello, ur. 2022. *Črtomir, Prešeren in njun(i) kontekst(i).*
Koper: Založba Univerze na Primorskem.
BY-SA
https://doi.org/10.26493/978-961-293-209-1.77-85

miani (La Cute 1947; Errante in Mariano 1949). A prvi, najzgodnejši prevodni odjek Prešernove poezije v sosednjem kulturnem prostoru sploh ni bil italijanski, temveč furlanski. Še pred Čudino ga je oskrbel prevajalec Fran Zakrajšek, ko je leta 1877 pod imenom Fr. Zakrajski na 94. strani osme številke prvega letnika dunajskega zbornika *Dichter-Stimmen aus Oesterreich-Ungarn* (Pesniški glasovi iz Avstro-Ogrske), ki ga je urejal Heinrich Penn, priobčil lastno prepesnitev soneta »Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi« z naslovom »Sonet« in s prvim verzom »Una presòn la vita, il timp un boja.«

Od konca sedemdesetih let 19. stoletja je bil torej France Prešeren v italijanskem kulturnem prostoru razmeroma reden prevodni gost. Vendar je bila posredniške pozornosti deležna izključno njegova poezija krajšega daha, od sonetov do podoknic in romanc, saj so se prevajalci vztrajno ogibali umetniškega izziva njegove najdaljše pesnitvene mojstrovine, *Krsta pri Savici*. Vse do Luigija Salvinija.

Zimzelen in rožmarin

Ta 11. februarja 1911 v Milanu rojeni in 5. junija 1957 v Rimu preminuli italijanski slavist, jezikoslovec, literarni zgodovinar, prevajalec, dvajsetkratni poliglot, bolgaristični diplomant rimske univerze in pozneje nadzornik jezikovnega pouka na italijanskem prosvetnem ministrstvu, ki je po Helsinkih, Turkuju, Beogradu in Zürichu docentsko deloval na univerzah v Neaplju in Rimu, se je za slovenščino najprej ogrel na Finskem po zaslugi Cankarjeve prevajalke Maile Talvi, nato v Neaplju, kjer ga je leta 1937 pridobil zanjo Božidar Borko, še bolj pa med osebnim obiskom Slovenije, ko je istega leta v Ljubljani spoznal najmarkantnejše slovenske kulturnike in besedne ustvarjalce z Otonom Župančičem na čelu. Sadovi slovenistične dopolnitve njegovega obširnega slavističnega znanja so bili kmalu zatem na dlani: že naslednje leto je dal slovenski književnosti, ljudski pesmi in Cankarjevemu črtičarstvu literarnozgodovinsko ter prevodno odmevati v italijanski publicistiki, med jesenskim predavateljskim gostovanjem v Ljubljani pa je Salvini zasnoval in nato s sodelovanjem krajevne Akademske založbe v Neaplju objavil cvetnik *Liriche slovene moderne* (Moderna slovenska lirika) (1938) z izborom štiriindvajsetih slovenskih sodobnih pesnikov od Ketteja do Vide Taufer in z besedilnim poudarkom na Župančiču, ki ga je najobširneje, s kar trinajstimi prevedenimi stvaritvami predstavil italijanskemu bralcu. Svojo naklonjenost slovenskemu verzu je Salvini nato potrdil leta 1941, ko je v antologijo jugoslovanske poezije *Le candide vile* (Deviške vile) uredniško uvrstil tudi poitalijanjeno lirsko besedo Župančiča, Murna, Gradnika, Golie, Vodnika in Klopčiča. Svoje sočutje in naklonje-

nost slovenskemu človeku pa je stvarno izkazal med drugo svetovno vojno, ko je pri italijanskih vojaških okupacijskih oblasteh Ljubljanske province nemalokrat posredoval za tega ali onega slovenskega aretiranca ali interniranca, od Župančičevega sina Marka do Juša Kozaka, Franceta Vodnika, Dušana Ludvika, Stanka Kocipra idr.

Toda Salvinijevo slovenistično brstje je najbohotneje pognalo po drugi svetovni vojni, ko je po skoraj desetletni pripravi, vztrajnem snovanju, prevajanju in posvetovanju s slovenskimi mentorji izdal leta 1951 pri rimski založbi Carlo Colombo še dandanes najizčrpnejši italijanski cvetnik slovenske poezije, knjigo *Sempreverde e rosmarino* (Zimzelen in rožmarin), ki je bila izborno naslonjena na *Slovensko sodobno liriko* (1933) Antona Vodnika in v novejšem delu ponatis prejšnjega cvetnika *Liriche slovene moderne* (1938). Na skupno 279 straneh je v njej prevodno posredoval italijanskim bralcem verze 32 slovenskih pesnikov, od Prešerna do Franceta Kosmača, z lapalissovskim besedilnim poudarkom na Prešernu samem (30 pesmi), Župančiču (21 pesmi), Gradniku (11 pesmi) in Kosovelu (pet pesmi). A ne le to: vsakega od cvetniških odbrancev je biografsko in poetološko portretiral, antologijo pa oplemenitil še z ustrezno bibliografijo in obširnim literarnozgodovinskim uvodom »Gli Sloveni e la loro poesia« (Slovenci in njihovo pesništvo), ki na 60 straneh celovito sežema pravcat zgodovinski oris slovenske književnosti od njenih začetkov do 20. stoletja.

Z najopaznejšim verznim deležem in najobširnejšim literarnozgodovinskim portretom zavzema osrednje mesto Salvinijevega Zimzelena in rožmarina France Prešeren, med njegovimi Italijanom v antološko pokušino ponujenimi deli pa prav *Krst pri Savici*.

Salvinijev *Battesimo*

Prvi knjižni natis Prešernove poeme v italijanskem jeziku, italijanski krst *Krsta,* je bil zaradi cvetniške sežetosti nujno delen, necelovit: Salvini je namreč na skupno štirih straneh svoje antologije (1951, 105–108) objavil le lastno poitalijanitev posvetilnega soneta Matiju Čopu (»Dedica del ‹Battesimo sulla Savizza› a Mattia Čop«) in prvih 13 oktav drugega dela pesnitve, samega *Krsta,* z naslovom »Il battesimo sulla Savizza«. Umetniško neprevedeni in neznani italijanskim bralcem so leta 1951 tako še vedno ostajali verzi »Uvoda« (79 stihov) in nadaljevanja same pesnitve (320 stihov).

Tako pri presaditvi soneta Matiju Čopu kot uvodnega odlomka *Krsta* je Salvini sicer ohranil kitično zgradbo izvirnika, a namenoma prezrl njegovo rimičnost in metričnost. Prešernov jambski enajsterec je nadomestil s sicer istozložnim, a ritmično spremenljivim *endecasillabom* (enajstercem),

najbolj znano, uporabljeno in čislano obliko italijanske poezije. Izbira mu je jamčila večji manevrski prostor pri presajanju izvirniške vsebine, hkrati pa je zvesto zrcalila njegovo posredniško verzno poetiko, ki je prevodno podomačitveno temeljila predvsem na komunikativno-pomenski zvestobi izvirniku in zasledovanju enakovrednega umetniškega učinka v ciljnem jeziku. Že ob antologiji *Poeti croati moderni* (Moderni hrvaški pesniki), ki jo je uredil in izdal leta 1942, je Salvini namreč utemeljeval svojo prevodno odpoved rimi z namenom ohranitve osnovnega »tona« predloge, ki se mu je zdel (1942, 6) »tako bistven element poezije.«[1] Njegov pristop je takrat požel mentorsko odobravanje samega Otona Župančiča, ki mu je v pismu z dne 21. julija 1943, kljub opozorilu »na nekatera mesta, kjer Vam ni bila vsebina docela jasna in bi jih kazalo približati originalu« ter na »nekatere zanke slovenskega jezika, v katere se rad ujame tujec, tudi slavist«, bodrilno in razumevajoče sporočal (1992, 252): »Sicer pa bi dejal, da je Vaš način prevajanja prav gotovo v skladu z duhom italijanskega jezika in odkriva Vašim rojakom izvirnik lepše in popolneje, nego bi ga riman prevod.« Podobno je za univerzitetno diplomsko nalogo Ede Valentič »Luigi Salvini in njegova antologija ›Sempreverde e rosmarino‹« sam prevajalec leta 1955 takratni diplomantki ljubljanske Filozofske fakultete zaupal, da so v italijanski književnosti rime sicer prisotne pri pesniških klasikih, vendar da »po Leopardiju postopoma izginjajo« in da so »danes predvsem značilnost komične in narečne poezije«[2] (Štoka 1992, 115).

Aplikacija tovrstnih nazorov na besedilno danost *Krsta* je porodila metrično in oblikovno soroden, umetniško svoboden, tekoč, sodoben, ciljnemu bralstvu asociativno domač ter estetsko lesketav prevod, kot zgovorno potrjuje npr. znan pesnitveni hozana naravnim čarom blejske okolice in kranjske dežele, ki se v Salvinijevi preobleki glasi (1951, 107):

All'isola di Bled, cinta dall'onde,
or muovon di Maria i pellegrini.
S'alzano in fondo i nevosi giganti,
si stendono dinanzi i campi aprichi;
si svela a manca il grazioso castello,
a destra invece l'un colle l'altro cela.

[1] V izvirniku: »Abbiamo preferito conservare il ritmo, sacrificando la rima, e abbiamo cercato di mantenere il ‹tono› che della poesia sembra così essenziale.«

[2] V izvirniku: »Lo stesso Salvini in una intervista rilasciata a Eda Valentič specifica come nella letteratura italiana le rime sono presenti nelle forme classiche, ma dopo Leopardi vanno scomparendo e sono oggi una caratteristica soprattutto della poesia comica e di quella dialettale.«

La Carniola non ha luogo più ameno:
par che intorno si specchi il paradiso.

Taki in podobni, umetniško prepričljivi odlomki se zlahka odkupijo za nekaj kritiško zapaženih napak, pomenskih spodrsljajev ali prevodnih neustreznic, ki se jim tudi Salvinijev *Battesimo* ni uspel izogniti. Od Prešernovih *somov,* ki so v njem postali *lucci* (ščuke), preko nihanja med različicama *Certomiro* in *Certomir* ob poimenovanju istega glavnega junaka do težje razvozljivih mest izvirnika, ki niso vselej pomensko ustrezno odzrcaljena (npr. v posvetilnem sonetu verz »Minljivost sladkih zvez na svet' oznani / Dì al mondo ch'è caduco un dolce nodo«, pri čemer je glagolska oblika »oznani« napačno razumljena v velelniškem namesto v povednem naklonu), nam tudi ta prva umetniška italijanitev *Krsta* izpričuje kronično nepopolnost vsakršne prevodne stvaritve, tekstovnega približka, ki je po zadeti Gradnikovi oznaki (1928, VII–XXX) sicer le »narobe obrnjen«, vendar vselej svileno dragocen »brokat«.[3] Na tovrstne interpretacijske netočnosti je v diplomski nalogi »Luigi Salvini slovenista« opozorila tudi Alenka Štoka z ugotovitvijo »nel testo notiamo alcune imprecisioni lessicali«,[4] vendar je v isti sapi menila (1992, 124), da »l'endecasillabo italiano rende la traduzione ritmicamente fedele e conferma così nuovamente l'abilità di Salvini come traduttore delle forme classiche«.[5] Tudi slovenistka Marija Pirjevec, plodna razpravljalka o prodoru Prešerna v italijanski svet (1997b; 2000a; 2000b; 2001), je podčrtala podomačitveno naravnanost in uspešnost Salvinijeve prevodne poetike, ko je v študiji »Salvinijev ›Zimzelen in rožmarin‹« zatrdila (1997a, 92–93): »Pri vsem tem ne gre prezreti, da so bili Salvinijevi prevodi napisani z namenom neposrednega poetičnega učinka, kar je prevajalcu *Zimzelena in rožmarina* mnogokrat tudi uspelo. Zato je pustil ob strani prioriteto izhodiščnega pesnikovega jezika in sloga ter besedila prilagajal svojemu času, lastni poetiki in recepciji italijanskega bralca.«

Recepcijski odmevi

Da je prevodni krst *Krsta* v Slovencem najsosednejšem romanskem jeziku dejansko ubesedil uspešno splovitev Prešernove epske umetnosti v italijansko kulturno morje, z njim pa po Salvinijevem mnenju med uporniškim

[3] V izvirniku: »Vsak prevod je že sam na sebi oskrumba in – kakor je že rekel nekoč neki pisatelj iz dobe Ming – najboljši more biti samo kakor narobe obrnjen brokat: posamezne niti so sicer vse tu, manjka pa lepota barve in črteža.«

[4] V prevodu: »V besedilu je opaziti nekaj leksikalnih netočnosti« (prev. M. K.).

[5] V prevodu: »Zaradi uporabe italijanskega enajsterca je prevod ritmično zvest, kar vnovič potrjuje Salvinijevo spretnost pri prevajanju klasičnih oblik« (prev. M. K.).

zimzelenom in nostalgičnim rožmarinom tudi vselej razdvojene slovenske poezije in književnosti, je recenzijsko potrdila sama kritiška in literarnozgodovinska odmevnost obravnavanega cvetnika. Zlasti italijanska.

Na straneh osrednjih, predvsem rimskih listov, časnikov in revij – od *La fiera letteraria* do *Nuova Antologia,* od *Giornale d'Italia* do *Corriere di Roma* – so se o pomembnosti in izčrpnosti edicije, o filološki skrbnosti in prevodnem mojstrstvu njenega urednika razpisali med letoma 1951 ter 1952 številni, tudi ugledni italijanski kritiki, slavisti in literarni zgodovinarji. Recenzenti, kot so Carlo Picchio, Umberto Urbani, Margherita Marcucci, Enrico Damiani, Guglielmo Cascino, Wolfango Giusti, Bartolomeo Bartoli, Cesare Pesce, Mario Picchi, Gianni Barrella in mnogi drugi, so redkim kritiškim pripombam, opazkam ali odklonom navkljub domala v en glas poudarili pionirsko dragocenost Salvinijevega cvetnika ob posredovanju Italijanom še premalo znane slovenske leposlovne zakladnice, pregledno reprezentativnost in obširnost urednikovega izbora, zgledno literarnozgodovinsko kontekstualizacijo in predstavitev odbranih slovenskih pesnikov ter umetniško prepričljivost in kakovost samih prevodov, pri čemer niso pozabili naglasiti niti zahtevnega izziva Prešernove klasike in posrednikovega srečnega prebrodenja njenih pomensko sežetih čeri (Jan 2001, 99).

Na podobno aksiološko valovno dolžino so se za njimi uglasili tudi slovenski recenzenti, predvsem Ivan Skušek (1951), Lino Legiša (1951), Andrej Budal (1951), Božidar Borko (1952) in Stanko Škerlj (1952), ki so domačo javnost seznanili z njihovimi mnenji, da bi s tujim kritiškim perjem ostebrili lastno sodbo o izjemnosti, prodornosti ali bisernosti Salvinijeve antologije. In čeprav je od Skuška do Damianija (1951) ali, v novejšem času, Zoltana Jana marsikdo izmed njih prispeval tudi utemeljene kritiške pomisleke o Salvinijevem literarnozgodovinskem uvodu, uredniškem izboru pa tudi o estetiki in pragmatiki njegovega prevodnega deja, je tako v italijanski kot slovenski kulturni recepciji o antologiji vendarle prevladala in obveljala laskava sodba, da »spada med knjige, ki so našemu slovstvu in jeziku zelo pravične« (Budal 1951, 285) in da »do danes še ni bila presežena« (Pirjevec 1997a, 93). O v njej natisnjenem »krstnem« italijanskem Prešernu pa se je v obeh kulturnih miljejih uveljavilo prepričanje, ki bratsko asonira Marijana Breclja oceni prevajalčevih italijanitev Župančiča (1980, 60): »Lahko trdimo, da so Salvinijevi prevodi če že ne idealni, vsaj dovolj solidni in zato uspeli. Ti prevodi predstavljajo posrečeno simbiozo med dovolj natančnim prevajanjem, seveda z izjemami, in delno resničnim poustvarjanjem. Salvini se v pretežni večini prevodov zvesto drži predloge, upošteva pa posebnosti svojega jezika.«

Nadaljnji prevodi *Krsta* in sklep

Schubertovsko nedokončanost Salvinijeve prepesnitve je osem let zatem v Italiji najprej presegel Bartolomeo Calvi, ko je v lastni, primerjalno sicer enostranski in znanstveno sporni monografiji *Fonti italiane e latine nel Prešeren maggiore* (Italijanski in latinski viri najboljšega Prešerna) objavil leta 1959 v Torinu prvi celovit italijanski prevod *Krsta pri Savici.* Vendar je pesniško, enajsterčno poitalijanil le »Uvod«, stihe samega »Krsta« pa je prozno parafraziral, upoštevaje pri tem samo njihovo kitičnost, ne pa ritma in še manj metruma.

Na prvi pesniški prevod celotnega *Krsta pri Savici* v italijanščino je bilo treba tako počakati vse do leta 1972. Takrat je namreč ugledala v Ljubljani, Trstu in Kopru hkratno sozaložniško luč dvojezična izdaja *Il battesimo presso la Savizza – Krst pri Savici,* ki je v sourednštvu Antona Slodnjaka in Bogomila Gerlanca na skupnih 89 straneh končno splovila v italijansko jezikovno morje prvi integralni prevod Prešernove pesnitve izpod peresa plodnega slovenskega lirskega posrednika, proseškega klaretinca Franca (tudi Francesca) Husuja. Šele 136 let po objavi izvirnika je tako lahko po Salvinijevi uverturi in Husujevem finalu Prešernov *Krst pri Savici* naposled umetniško le nagovoril tudi italijanske bralce z vso svojo verzno prelestjo.

Literatura

Aškerc, Anton, ur. 1900. *Prešernov album.* Ljubljana: Ljubljanski zvon.

Borko, Božidar. 1952. »Italijanski glasovi o slovenski poeziji.« *Nova obzorja* 5 (6): 382–387.

Brecelj, Marijan. 1980. »Oton Župančič v italijanskih prevodih.« V *Oton Župančič v prevodih,* uredil Janko Moder, 58–60. Koper: Lipa.

Budal, Andrej. 1951. »Luigi Salvini: Sempreverde e rosmarino.« *Razgledi* 6 (6): 281–285.

Calvi, Bartolomeo. 1959. *Fonti italiane e latine nel Prešeren maggiore.* Torino: Società editrice internazionale.

Canini, Marco Antonio, ur. 1885. *Il libro dell'amore.* Benetke: Colombo Coen e Figlio.

Chiudina, Giacomo, ur. 1878. *Canti del popolo Slavo.* Firence: M. Cellini e C. alla Galileiana.

Damiani, Enrico. 1951. »Poeti stranieri.« *Nuova Antologia* 86 (1808): 430–433.

Errante, Vincenzo, in Emilio Mariano, ur. 1949. *Orfeo: il tesoro della lirica universale interpretato in versi italiani.* Firence: Sansoni.

Gradnik, Alojz. 1928. *Kitajska lirika.* Ljubljana: Jug.

Jan, Zoltan. 2001. *Poznavanje slovenske književnosti po letu 1945.* Slavistična knjižnica, 4. Ljubljana: Rokus in Slavistično društvo Slovenije.

Kušar, Giovanni, ur. 1910. *Canti jugoslavi.* 1. zv. Rocca S. Casciano: Licinio Cappelli.

Kušar, Ivan. 1926. *Poeti jugoslavi del Rinascimento.* 2. zv. Trst: Casa editrice Niccolò Tommaseo.

La Cute, Pietro, ur. 1947. *Scrittori stranieri: antologia con notizie introduttive sulle varie letterature.* Milano: Trevisini.

Legiša, Lino. 1951. »Zimzelen in rožmarin, antologija slovenske poezije v italijanščini.« *Slovenski poročevalec,* 20–21. februar.

Pirjevec, Marija. 1997a. »Salvinijev ›Zimzelen in rožmarin‹.« V *Tržaški zapisi,* 85–94. Trst: Mladika.

———. 1997b. »Troje strategij pri prevajanju Prešernovega soneta v italijanščino«. V *Sonet in sonetni venec: mednarodni simpozij v Ljubljani od 28. do 30. junija 1995,* uredila Boris Paternu in Franc Jakopin, 329–335. Obdobja 16. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

———. 2000a. »Luigi Salvini e la letteratura slovena.« V *Luigi Salvini (1910–1957): studioso ed interprete di letterature e culture d'Europa,* uredil Giuseppe Dell'Agata, 11–17. Pisa: Tipografia editrice pisana.

———. 2000b. »Prešernova pot k Italijanom.« V *Prešernovi dnevi v Kranju: simpozij ob 150-letnici smrti dr. Franceta Prešerna, od 2. do 5. februarja 1999 na Fakulteti za organizacijske vede v Kranju,* 335–341. Kranj: Mestna občina.

———. 2001. »Prodor prvega slovenskega klasika v italijanski svet.« V *Prevajanje Prešerna: prevajanje pravljic; 26 prevajalski zbornik,* uredila Martina Ožbot, 119–124. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

Pirman, Fran. 1894. *Riflessi di poesia e prosa slovena.* Trst: Fran Pirman.

Prešeren, France. 1972. *Il battesimo presso la Savizza. Krst pri Savici.* Uredila Anton Slodnjak in Bogomil Gerlanc, prevedel Francesco Husu. Ljubljana: Mladinska knjiga; Trst: Založništvo tržaškega tiska; Koper: Lipa.

Puntar, Josip. 1923. »Dante e Prešeren.« V *Dante: raccolta di studi a cura di Alojzij Res,* uredil Alojzij Res, 87–144. Gorica: Giov. Paternolli.

Salvini, Luigi, ur. 1938. *Liriche slovene moderne.* Ljubljana: Akademska založba; Neapelj: Istituto superiore orientale.

———, ur. 1941. *Le candide vile: poesie jugoslave.* Rim: Edizioni della Cometa.

———, ur. 1942. *Poeti croati moderni.* Milano: Garzanti.

———, ur. 1951. *Sempreverde e rosmarino.* Rim: Carlo Colombo.

Skušek, Ivan. 1951. »Najnovejša antologija slovenske poezije v italijanščini.« *Mladinska revija* 6:493–495.

Škerlj, Stanko. 1952. »Salvinijeva italijanska antologija slovenskega pesništva *Zimzelen in rožmarin.*« *Novi svet* 7 (2): 166–175.

Štoka, Alenka. 1992. »Luigi Salvini slovenista.« Diplomsko delo, Univerza v Trstu.

Urbani, Umberto, ur. 1935. *Scrittori jugoslavi.* 2. zv. Zadar: Libreria internazionale E. de Schönfeld.

———, ur. 1941. *Piccolo mondo sloveno. Mali slovenski svet.* Ljubljana: Casa editrice Libreria popolare.

Valentič, Eda. 1955. »Luigi Salvini in njegova antologija ›Sempreverde e rosmarino‹.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.

Vodnik, Anton, ur. 1933. *Slovenska sodobna lirika.* Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.

Zakrajski, Fr. [Fran]. 1877. »Sonet.« *Dichter-Stimmen aus Oesterreich-Ungarn* 8 (1): 94.

Župančič, Oton. 1992. *Zbrano delo.* 12. knjiga, *Pisma 4.* Uredil Joža Mahnič. Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. Ljubljana: Državna založba Slovenije.